

שמעתא אליבא דהלכתא

גליון רפ"ד - פרשת וירא - תשע"ז - קהילת הניכי הישיבות, רמת ב' 28

שמעתא אליבא דהלכתא

האם יש לחוש לאיסור מחיקה בשם הנכתב במחשב

א. מחיקת דברי תורה. ב. מחיקת השם. ג. גדר כתיבה בשבת ובסתיים. ד. שם שלא נכתב על קלף. ה. שם שלא נכתב בדיו. ו. שם שלא נכתב ע"י כתב גמור. ז. כתב שאינו מתקיים. ח. שם שלא כוונו לקדשו. ט. מחיקת השם במסך מחשב.

פתיחה

מצוי בזמנינו מכשירים אלקטרוניים לכתיבת חידושים ולימוד ספרי קודש. ושמענו ממומחים שמצוי בהם שני סוגי מסכים: 1. מסך (מסוג L.C.D.) מורכב מתאורה המאירה באופן תדיר ועליה מערכת מסנני אור תחת השפעת שדה חשמלי המאפשר יציאה או חסימת האור ומשקפת המידע על המסך ע"פ הפקודות הניתנות לה. במסך זה צבע השחור הוא העדר האור וצבע הלבן הוא צבע האור ללא חסימות. 2. מסך (מסוג E-ink) מורכב משדה מגנטי ועליו אבקה מגנטית לבנה ושחורה, ולפי פקודת המחשב המגנטים נותנים צורת כתב. כתב זה מתקיים אף כשהמחשב מכובה כי אין הקרנת אותיות באמצעות אור או חשמל (פרט לצורך העברת דף או ספר אחר הנוגמת יצירה של צורה חדשה שאז יש צורך בכח החשמל). מסך זה מיועד בעיקר לקריאת ספרים כי ע"י שיטה זו המסך נראה כדף מודפס.

נמצא הבדל מהותי בין שני הסוגים הנ"ל, בסוג הראשון הכתב מתקיים באמצעות כח החשמל, משא"כ בסוג השני שנוצר כתב חדש אין צורך בכח החשמל. מעתה יש לדון אם יש לחוש משום איסור מחיקת דברי תורה או מחיקת השם בשימוש מכשירים אלו.

א. מחיקת דברי תורה

והנה דברי תורה אפילו אין בהם אזכרות אסור לשרפם או לאבדם, כמבואר ברמב"ם (סי"ה פ"ו ה"ח). ועיי"ש שדעתו שאיסור זה הוא מדרבנן. וכתב התשב"ץ (ח"א סי' ב' ד"ה נמצא) דאיכא איסור אף למחוק. ומ"מ אין איסור אלא שלא לצורך, אבל לצורך כגון לצורך כתיבת פרשה אחרת מותר, כמו שמצינו בהיכל שהדין הוא שאם צריך תיקון מותר לסותרו ולבנותו. ועוד דהוי רק דרבנן, והיכן שהוא לצורך לא אסור, ע"כ.

ולהלכה מבואר בפוסקים שאיסור זה הוא דוקא בד"ת שנכתבו בכתב גמור, שע"י יש בהם משום קדושת כתבי הקדש, ע"י בניי יונה (סי' רעא הובא בפתיש סי' רעא), במ"ב (סי' מ' ס"ק ד) ובמהרש"ם (ח"ג סי' שנו). ומ"מ אף במקום שאינו כתב גמור אסור לנהוג בהם מנהג בויון. והארכנו בזה בגליון קצ"ח. ולפי"ז בכתב על מסך אם נימא דאינו בכלל כתב אין איסור למחוקו אף שלא לצורך תיקון. ועיי"ש להלן.

ב. מחיקת השם

אולם אזכרות השם אסור למחוק מה"ת, כמבואר בש"ס מכות (כב). שלמדו אזהרה למוחק השם מהפס' (דברים פ"ב סי' ב - ד) "אבד תאבדון את כל המקומות אשר אבדו שם הגוים וגו', ואבדתם את שם מן המקום ההוא, לא תעשון כן לה' אלקיכם". וכן הוא במס' סופרים (פ"ה ה"ח) שהמוחק אפי' אות אחת מן השם עובר בלי"ת. והובא בבאור הגר"א (יו"ד סי' רעא אות טו). וכ"כ הרמב"ם (סוה"ת פ"ו ה"א פ"ט) כל המאבד שם משמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקב"ה לוקה מן התורה. וכן הוא בתשב"ץ (ח"א סי' א'). ועיי"ש (ד"ה דע) שאסור למוחק אף איסור למוחקם. וע"י בזרע אמת (ח"ב סי' קכ ד"ה ועמתי נבוא) שנקט שלא נאסר אלא דרך השחתה, אבל דרך תיקון כדי להכשיר הסי"ת שרי. וע"י בזה במ"ב (סי' לב ס"ק קכו-קכו), בבאור הלה (שם ד"ה אס), במקדש מעט (קונטרס אלף ב"ת אות אלף ס"ק ה) ובשד"ח (מנע המ"ם כלל יב אות א). ואיתא בשבועות (לה) אלו חן שמות שאין נמחקין, קל, אלקיד, אלקים, אלקיכם, אהייה אשר אהייה, אלף דלת, ויוד ה', שקי, צבקות. וכן פסק השו"ע (יו"ד סי' רעו ס"ז ט) שאסור למחוק אפילו אות אחת משבועה שמות שאינם נמחקים, ולא מאותיות הנטפלות מאחריהם כגון ד' של אלקיד וכ"ם של אלקיכם. ואלו השבועה שמות: שם ההויה, ושם אדנות, קל, אלוק, אלקים, שקי, צבקות. ויש וורסין ג"כ אהייה אשר אהייה, ע"כ.

ג. גדר כתיבה בשבת ובסתיים

והנה לענין גדר מלאכת כתיבה בשבת שנינו בש"ס שבת (קד): כתב במשקין במי פירות באבק דרכים באבק הסופרים ובכל דבר שאינו מתקיים, סטור, ע"כ. מבואר דאיסור מה"ת איכא דוקא בכותב בכתב המתקיים. וכן הוא בתוספתא (פ"ב ה"ח) דאינו חייב עד שיכתוב דבר שהוא של קיימא על דבר של קיימא, ע"כ. וכן פסק הרמב"ם (שבת פ"א ה"טו) דאין הכותב חייב עד שיכתוב בדבר הרושם ועומד ועל דבר שמתקיים הכתב עליו, ע"כ.

ולענין כתיבת סתיים שנינו בשבת (קג): דבעינן כתיבה בדיו דוקא. ובמנחות (כב) מבואר דבעינן כתיבה על קלף. וכ"כ הרמב"ם (תפילין פ"א ה"ג) ושהוא מהלמ"מ. וכמו כן בעינן כתב ע"י חק ירכות ולא ע"י חק תוכות, ע"י בגיטין (כ), וכן פסק השו"ע (סי' לב סעי' יז-יח). [אולם לענין שבת חייב אף אם כתב ע"י חק תוכות. ובאר הרע"ב (מ"ה תני טו) כי סוף סוף עשה ב' אותיות כתיקונם, ורק במקום דכתיב "וכתב" לא מקרי כתיבה].

ויש לדון האם איסור מחיקת השם הוא כשהשם נכתב דוקא על קלף בדיו בכתב גמור כמו לענין סתיים. ואם הוא דוקא כשנכתב בשם בכתב המתקיים כמו במלאכת שבת.

ד. שם שלא נכתב על קלף

ולענין שם שלא נכתב על קלף מצוינו להתשב"ץ (ח"א סי' ב' ד"ה ונחה) דאפי' בכתב בלא שרטוט ובכל מקום שנכתב המוחקו לוקה. וכן מבואר בערכין (ו) דאמרו שגוי שהתנדב קורה לביהכ"ס ושם כתוב עליה השם טעון גניזה, דתניי היה כתוב על ידות הכלים ועל כרעי המטה הרי זה יגוד ויגנוז, וכ"כ הרמב"ם (סוה"ת פ"ו ה"ח) שהמוחק שם שהוא כתוב בכלל לוקה, עיי"ש עוד. וע"י בבית יצחק (יו"ד ח"ב סי' קא אות א) דכל זה דלא כרש"י (עירובין ב) דס"ל דאין קדושת השם בשם שנכתב ע"י נייר.

ה. שם שלא נכתב בדיו

ועיי"ש בריב"ש (סי' ז) שכתב שאסור למחוק ולגרר אזכרות שנכתבו בזהב שהמוחק השם עובר בלי"ת, ע"כ. והובא בב"י (יו"ד סי' רעו). ומבואר דאף שם שנכתב בשאר צבעים (ולא בדיו) אסור למחוק מה"ת. וכן דעת התשב"ץ (סי' קכו). וכן נקט הבית יצחק (שם) ודלא כספר א' שכתב הפ"ך זה, ונעלם ממנו דברי התשב"ץ. וע"י בת"ס (יו"ד סי' רנו ד"ה היוצא) שכת' דלענין קדושת השם אין חילוק אפי' נכתב בכל צבע אסור למחוק, דהתם לא כתיב וכתיבתם דנליף לכתב בדיו אלא לא תעשון כן לה' אלקיכם, ע"כ. וע"י בנוב"ז (תני יו"ד סי' קפא).

ו. שם שלא נכתב ע"י כתב גמור

ואכתי יש לדון אם בעינן כתב גמור לענין מחיקת השם. ובאמת הזרע אמת (ח"ב סי' קכ ד"ה ומונה יצא) כתב שכל שהשם אינו כתוב בכתב שיהיה חייב כותב ומוחק לענין שבת, אינו חשוב כותב ומוחק לענין מחיקת השם מדאו, ומה דהוי בכלל כתב מדרבנן לענין שבת ה"ה לענין מחיקת השם.

אולם בשו"ע (מנע המ"ם כלל יב אות ג ד"ה ויש להעיר עמי 222) תמה עליו דהרי כבר הוכיח הפר"ח (חי' להל' ישיה"ת, בסוף הל' פסח מהרמב"ם (פ"ו ה"ח) דאפי' שם החקוק בכלי אסור למחוק, אפי' שחקוק אינו בכלל כתיבה, ע"כ. אלא שבספר שרשי הים (ח"א דף ד' ד"ה איברא, הובא בשו"ע שם ד"ה ועל מה) תמה על הפר"ח דהרמב"ם מיירי בחקיקה של חק ירכות, דסתם חקיקה היינו ירכות, אבל בחק תוכות ליכא משום מחיקת השם דהוי ככותב את השם לשם דבר אחר דליכא איסור מחיקה, ע"כ. ומשמע מדבריו דאף מדרבנן שרי. וכ"כ הרש"ד"ח (שם עמי 224 ד"ה ואינו). וכן דעת הרע"ב (מד' תני סי' לו).

ומה שמבואר מהשרשי הים הנ"ל בחק תוכות ליכא משום מחיקת השם. באמת מצוינו מח' גדולה בזה. ע"י ברמ"ע מפאנו (סי' לו ד"ה ואם) שכתב דשם שנכתב בח"ת אסור למחוק. וכן דעת הנוב"ז (מד' ק"י עח). אולם המהר"ט (או"ח סי' א) תמה על מה שהחמיר הרמב"ם בתשובה (פ"א הדור סי' ז, הובא במ"א סי' מה ס"ק א) ברקימת פסוקים על הטלית, דהא ברקימת לית ביה קדושה כלל, כדאיתא בגיטין (כ). וכיון שאינו כתב אין בו קדושה. וע"י במהרש"ם (ח"א סי' צו) שכתב דלפי דבריו גם בחקיקת שם השם אין חשש מחיקה.

פניני הלכה

המסתפק אם בירך ברכת המזון האם חוזר ומברך ברכה רביעית

כתב הרמב"ם (פ"ב מהל' ברכות ה"ח) אם נתעלם ממנו ולא ידע אם בירך אם לא בירך, חוזר ומברך. והוא שלא נתעלל המזון שבמעיו. וכן פסק הטור (סי' קפ"ד). וביאר הב"י (בכ"מוב"ב"י שם) דטעמא מפני דברכת המזון מהתורה. וכן פסק בשו"ע (שם סי' ד) - אכל ואינו יודע אם ברך ברכת המזון אם לאו, צריך לברך מספק מפני שהיא מן התורה. [וכבר כתבו האחרונים דהיינו שאכל עד ששבע ונתחייב בברכת המזון מדאורייתא - ע"י גר"ז (סי' קפ"ד סי' א), ערוך השולחן (שם סי' ה) ומשנ"ב (שם סי' ט"ו). וע"י בחסד לאלפים (סי' קפ"ד אות ג) ובבן איש חי (ש"י פ"ת חקת אות ט) דהצרכי עוד שלא יהיה צמא למים או ששתה מים אחר אכילתו, דבכה"ג הוי ברכת המזון מדאורייתא לכונ"ע. ואף החי אדם (הל' ברכת המזון כלל מ"ז סי' ה) העיר בזה].

ואע"ג דהב"י (סי' קצ"א ובכ"מ ריש פ"ב מהל' ברכות) ס"ל לדעת הרמב"ם (והרמב"ן) אין מנין הברכות מהתורה. צ"ל דכיון דעיקרא מדאורייתא, כל שחוזר ומברך צריך לחזור ולברך כפי תקן חז"ל.

[ואכן הלחם משנה (פ"ב מהל' ברכות ה"ח) הקשה על הב"י, דלדבריו למה כתב הרמב"ם דבספק חוזר ומברך, לא היה לו לברך אלא ברכת הזן בלבד שהיא מדאורייתא. וכתב דאולי יש לתרץ לדעתו ז"ל דכיון דיש להם אסמכתא בקרא רצו להתמיר בהם קצת]. ואף לדעת הרמב"א (ברכות מה: א) והרא"ש (פ"ו דברכות סי' כ"ב) דס"ל דמנין הברכות מהתורה, מ"מ ברכה רביעית ודאי מדרבנן היא. וכמ"ש הטור בסי' קפ"ח. ואפי"ה נראה מסתימות הטור והשו"ע דחוזר ומברכה.

ואכן בשו"ת בני שמואל (סי' מ"ב) אחר שכתב לחלוק על דברי הב"י והעלה דלכונ"ע מנין הברכות מהתורה, כתב - אבל מה שיש לי מן הספק הוא דכיון דברכה רביעית הוי מדרבנן למה כשנסתפק אם ברך ברכת המזון צריך לברך הברכה הדי', הא קימ"ל ספק ברכות דרבנן להקל. ודוחק לומר דחוזר ומברך ר"ל הגי ברכות, דכל כי האי גוונא הוה להו לפרושי, ולא לישתמיט שום פוסק לומר כן. ואפשר לומר שאם אנו מצריכים לחזור ולברך הגי' ברכות לבד ולא אטו לזילולול ביה עמי הארץ, וכדאשכחן בגמ' בפרק ג' שאכלו (מה: ע"ש) וכו'. ע"כ. והביאורו הכנסת הגדולה (בהגהותיו לטור סי' קפ"ד סי' ב) והמג"א (סי' קפ"ד סי' ז).

ואף הפר"ח (סי' ר"ט) לעמד בהאי ענינא וכתב - ומעתה נבאר לנו לברר כשנסתפק אם בירך ברכת המזון שצריך לחזור ולברך ברכה רביעית או לא, ומסתברא שצריך לחזור ולברך אותה אפי' היא מדרבנן, וכן משמע לי מהא דתנן (שם כ, א) גבי בעל קרי ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו, ואם איתא ליפלוג בברכת המזון גופיה ולייתי ועל המזון מברך שלש ברכות וברכת הטוב והמטיב אינו מברך, אלא משמע דגם ברכה רביעית בעי לברך. ולכאורה אפשר דהיינו טעמא כמו שכתב מהרש"ח ז"ל (שו"ת בני שמואל ח"ב סימן מט) כי היכי דלא ליטו לזלולי ביה. אכן אין צורך לזה, אלא כיון שצריך לברך הגי' ברכות מן התורה ראוי שיברכו ג"כ ברכה רביעית, וכהיא דכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות קריאת שמע פ"ב דין י"ג (וספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקרא ומברך לפניו ולאחריה) וע"ש משנה (משמיה דהרשב"א, דאפי' דברכות ק"ש מדרבנן, אולי סבור הרב דכך היתה התקנה, דכל שהוא חייב לקרות חוזר וקורא עם ברכתיה ע"ש). ע"כ. והביאו החיד"א (ברכי יוסף (סי' ר"ט ס"ק ד)).

וכ"כ לד"מ הגר"ז (סי' קפ"ד ח) דאמור אף ברכה רביעית, כדי שלא יבואו לזלול בה ועוד שכך היתה התקנה שכל פעם שמברך ברכת המזון יברך ד' ברכות.

וכן פסק ערוך השולחן (סי' קפ"ד סי' ה) דכיון דנתחייב נתחייב בכל ברכת המזון, שכך היתה התקנה שבכל פעם שיברך ברכת המזון יברך גם הטוב והמטיב.

